Библиографические ссылки

1. *Adcock A. St. J.* Gods of Modern Grub Street / A. St. John Adcock. – L.: Sampson Low & Co., 1923. – 927 p.
2. *Dooley D. J.* Compton Mackenzie / D. J. Dooley. – NY: Twayne Publishers, Inc., 1974. – 171 p.
3. *Johnson R.B.* Some Contemporary Novelists (Men) / R. Brimley Johnson. – Treeport; NY: Books for Libraries Press, 1970. – 221 p.
4. *Mackenzie C.* Literature In My Time / Compton Mackenzie. – L.: Rich and Cowan, 1933. – 254 p.
5. *Mackenzie C.* The Passionate Elopement / C. Mackenzie . – L.: Martin Secker, 1911. – 343 p.
6. *Swinnerton F.* The Georgian Literary Scene. A Panorama / Frank Swinnerton. – L.; Toronto : William Heinemann Ltd., 1935. – 548 p.

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.

УДК 821.133.1 МАРТЕН ДЮ ҐАР РОД. 09

В. Б. Боренко

ПВНЗ Буковинський університет

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТРАДИЦІЙ «СІМЕЙНОЇ ХРОНІКИ» В РОМАНІ РОЖЕ МАРТЕН ДЮ ҐАРА «РОДИНА ТІБО»

Досліджено жанрові новації Р. Мартен дю Ґара в царині жанру «сімейна хроніка». Основну увагу приділено з'ясуванню особливостей «Родини Тібо» як «сімейного» різновиду «роману-ріки» («roman-fleuve»).

Ключові слова: «сімейна хроніка», сімейний роман, цикл романів, роман-ріка, «roman-fleuve».

Исследованы жанровые инновации Р. Мартен дю Гара в области жанра «семейная хроника». Основное внимание уделено выяснению особенностей «Семьи Тибо» как «семейной» разновидности «романа-реки» («roman-fleuve»).

Ключевые слова: «семейная хроника», семейный роман, цикл романов, роман-река, «roman-fleuve».

In this paper R. Martin du Gar genre innovations in the realm of the genre «Family Chronicles» has been examined. Special attention is paid to clarifying the features of «Family Thibault» as «family» kind of «novel-river» («roman-fleuve»).

*Key words: «*Family Chronicle», family novel, a series of novels, novel-river, «roman-fleuve».

Кардинальні зміни онтології буття, якими означене XX ст., спричинили низку істотних новацій у царині художньої форми. Проявами цих новацій стало не лише виникнення цілком нових жанрів, а й оновлення вже існуючих. Одним із таких традиційних жанрів класичної літератури, що зазнав модернізації у процесі історико-культурного розвитку людства, став на помежів'ї XIX і XX ст. жанр «сімейна хроніка», притаманний провідним європейським літературам, у тому числі й літературі Франції. У межах цієї розвідки у фокусі нашого дослідницького інтересу є один із найбільш характерних зразків цього жанру – роман-епопея Роже Мартен дю Ґара «Родина Тібо» (1922–1940).

Актуальність теми пропонованої розвідки визначається недостатньою розробленістю окремих проблем творчості Р. Мартен дю Ґара, передусім щодо жанрової природи його знакового доробку – «Родини Тібо».

© В. Б. Боренко, 2013

Метою пропонованої розвідки є вивчення особливостей переосмислення традицій французького «сімейного роману» в епопеї Р. Мартен дю Ґара «Родина Тібо».

Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання таких **завдань:**

1) конкретизувати жанрологічні особливості «сімейної хроніки» як «сімейного» різновиду «roman-fleuve»;

2) уточнити особливості «сімейної хроніки» як жанрової матриці;

3) окреслити новації Р. Мартен дю Ґара у жанрі «сімейна хроніка».

Насамперед зазначимо, що жанрове визначення «сімейний роман»/«сімейна хроніка» («1e roman-cycle familial») було «сконструйоване» французьким критиком А. Тібоде (Albert Thibaudet) і закріпилося надалі за чималою низкою творів французької та інших європейських літератур.

Початки зародження жанру «сімейна хроніка» спостерігаються вже у творчості Р. Шатобріана, Б. Констана, Ж. де Сталь і Ж. Санд, коли сім'я починає розумітися як спадковий надособистісний закон. Відтак герой – для того, щоб утвердитися як особистість, – повинен певним чином протиставити себе обставинам, що задані цим законом. Таким чином, вже в літературі доби романтизму було закладено ту парадигму взаємин особистості та родини, яка стала основою інтерпретацій у літературі XX ст.

Ми цілком погоджуємося й з тими дослідниками (зокрема, Л. О. Сімоновою [2]), які стверджують, що особлива роль у розвитку сімейного роману належить Бальзаку і Золя, оскільки саме в їхній творчості сім'я стає віддзеркаленням соціальної історії і тих законів, які визначають не лише характер суспільного життя, а й свідомість кожного в його підпорядкуванні загальному. При цьому – з огляду на прагнення Бальзака зобразити сучасність як *рухому* і *незавершену* – сім'я починає відображати риси перехідного часу. Із творчістю Е. Золя у французькому сімейному романі з'являється тема спадковості. Важливо зазначити також, що саме Бальзак і Золя започатковують традицію організації романів у цикл, коли за основу береться духовне, соціальне, економічне життя родини. Але якщо в «Людській комедії» Бальзака життя буржуазно-аристократичної сім'ї становить лише фрагмент грандіозної соціально-історичної фрески, то в «Ругон-Маккарах» Золя саме сім'я в її біологічно-наслідкових і соціальних зв'язках стає основою для розгортання епічного полотна.

Таким чином, на початок XX ст. «сімейна хроніка» постає як цілком сформований різновид роману. Як певна жанрова матриця, він відображає насамперед драму особистості, яка перебуває в процесі становлення і, наполягаючи на своїй унікальності, прагне вирізнитися із середовища, у межах якого вона зростала, повстаючи проти влади встановленого порядку. Отже, суттєвою рисою сімейного роману є наявність *внутрішньородинного конфлікту*, а вирішальне значення має характер зв'язку особистості з іншими членами сім'ї, стосунки між якими будуються за принципом руху від органічної єдності до розриву. Особливого смислового навантаження в сімейному романі набувають проблеми взаємовпливу представників різних поколінь, які відрізняються своїм світорозумінням, ціннісними орієнтирами тощо, унаслідок чого сім'я може стати стримуючою і навіть ворожою людині силою.

У XX ст. французький сімейний роман виходить на обрії роману-епопеї, що видається цілком закономірним з огляду на ту низку соціальних потрясінь, які спіткали людину в XX ст. і спричинили кардинальні зміни у ставленні людини до світу і себе самої, а відтак, знову поставили перед літературою проблему окремого людського життя, захопленого ланкою традицій, але вже як такого, що – з огляду на свою природу – є частиною родового простору.

Саме в такій парадигмі розглядають «Родину Тібо» французькі літературознавці Х. Баті-Делялянд [3], О. Леблонд [6] та ін. Цієї ж точки зору на жанрову сутність «Родини Тібо» дотримуємося й ми. Через колізії особистого життя головних дійо-

вих осіб у романах, що утворюють цикл «Родина Тібо», розгортається панорама життя Європи в часи великої зміни двох світів напередодні Першої світової війни.

Своє головне завдання в «Родині Тібо» автор вбачав у «матеріалізації» єдності цілого і позиціонував свій твір як «*компактну суміш* роману (тобто історії особистості – В. Б.), сучасної історії та політичної ідеології [5, p. 435]. Саме така концепція і така її реалізація, на думку Мартен дю Ґара, відрізняла «Родину Тібо» від таких творів, як «Люди доброї волі», чи «Хроніки родини Паск'є» Дюамеля, чи навіть від «Жана-Крістофа», який служив головним орієнтиром при написанні «Родини Тібо». За твердженням митця, можна легко уявити собі читання романів Дюамеля чи Ромена як окремих книг, тоді як у «Родині Тібо» «усе сходиться і зливається і *має сенс лише у цілісності*. Як «Війна і мир», як «Знедолені», якщо не смішно орієнтуватися на такі високі реальні приклади» [5, p. 237].

Окрім цього між «Родиною Тібо» і «Жаном-Крістофом» існує й інша принципова відмінність, відзначена в дисертації О. Леблонд. Ця відмінність стосується саме ідентифікації «Родини Тібо» як «сімейної хроніки». Сутність цієї відмінності полягає в такому: якщо в епопеї Ромена Роллана, так само як і в романі-епопеї Жоржа Дюамеля «Життя і пригоди Салавена» (1920–1932), «допоміжну роль» в організації будови великомасштабного твору виконує *лише один герой*, на якому зосереджена домінантна увага письменника та «історія життя» якого визначає тривалість і художні межі твору, то в «Родині Тібо» «каркасом» для розгортання епічної «тканини» постають життєві долі *кількох* персонажів, представників однієї соціальної групи та/чи *однієї родини*.

Значення, якого Мартен дю Ґар надавав такому принципу організації художнього матеріалу, стає зрозумілим із його коментаря до «Опівнічної сповіді», першого тому роману Ж. Дюамеля «Життя і пригоди Салавена»: «Тема Салавена добре подана, але вона тонка. Це непоправно. Ви маєте насправді дуже мало простору для реалізації Вашої мети; з такою структурою Вам знадобиться уся вправність художника при відтворенні часу година за годиною, і Ви зможете працювати тільки з окремими картинами, які є дуже обмеженими, і навіть щільно підігнані одна до одної, вони ніколи не дадуть реальної, складної і заплутаної картини життя» [6]. Вочевидь, саме внаслідок таких міркувань Мартен дю Ґара і в продовження традицій Бальзака і Золя розгортання картини життя епохи в «Родині Тібо» відбувається навколо трьох центральних постатей – батька Тібо і двох його синів. У такий спосіб письменник намагається зміцнити підґрунтя свого роману, ущільнити його структуру. Водночас на прикладі долі кожного з членів родини Тібо автор виявляє сутність змін, що відбуваються в житті.

Таким чином, жанрова сутність «Родини Тібо» як «1e roman-cycle familial» визначається зображеною у творі історією кількох поколінь однієї сім'ї, що є основою для об'єднання романів в єдине ціле. Відповідно, мету твору як «сімейної хроніки» становить осмислення взаємостосунків людини і сім'ї, традиції якої складалися впродовж не одного століття. Через зміну кількох ґенерацій родини Тібо в романі виявляється нерозривний зв'язок «родинного» та «історичного» часу.

Відповідно до традиції, яка була закладена ще «Людською комедією» Бальзака, у «Родині Тібо» характери та вчинки людей, що належать «минулому», визначаються через прикмети, які вказують на їхній соціально-майновий статус (гроші, заслуги, чини тощо). В епопеї Мартен дю Ґара таким втіленням непорушності родинного світоустрою постає старий Тібо – затятий консерватор і ревний католик. Деспотизм і авторитарність батька у свідомості його молодшого сина Жака асоціюються з деспотизмом і непохитністю самої Системи.

Оскільки, як було наголошено вище, основний конфлікт, притаманний сімейній хроніці загалом і «Родини Тібо» зокрема, передбачає протиставлення героя сім'ї, твір Мартен дю Ґара слід розглядати не стільки як історію родини, скільки як історію залучених до простору сім'ї особистостей – братів Антуана і, особли-

во, Жака, який презентує властивий «Родині Тібо» як «сімейному роману» тип героя, визначальним для якого є прагнення вирватися з кола обставин, у яких він опинився за фактом свого народження, і утвердити свою індивідуальність.

Таким чином, у романі Мартен дю Ґара в центрі уваги опиняється особистість, становлення й утвердження якої відбувається спочатку в умовах жорстко регламентованого світоустрою, презентованого через концепти «родина» і «дім», надалі – як вихід за його межі в «інший», «зовнішній» часопростір, питомими ознаками якого є подієва рухомість, зумовлена глибинними соціальними зрушеннями. Як такий, цей динамічний і змінний «зовнішній простір» протистоїть інерції вікових традицій, запрограмованих на реалізацію «родового начала» [2, с. 149] (кожна людина – частина і продовження свого роду).

З точки зору активності «сімейної хроніки» як жанрової складової, епопея Мартен дю Ґара розпадається на дві частини. Романи циклу, створені в 20-ті рр., становлять класичний реалістичний сімейний роман, у центрі якого «історія» двох братів Тібо – старшого, Антуана, який почувається абсолютно комфортно в часопросторі Дому і Сім'ї, і молодшого, Жака, який «задихається» у ньому. Наявність такого конфлікту не лише додає своєрідності роману як «сімейній хроніці», а й надає письменникові додаткові можливості для ширшого зображення життєвих явищ. Попри те, що письменник частіше оповідає про Антуана, стрижнем усієї проблематики твору є життєві колізії Жака: комфортне і впорядковане у відповідності з існуючим родинним регламентом життя старшого брата є тлом, на якому рельєфніше проступають властиві молодшому братові обурення й прихована ненависть до батька-Батька-Системи, що є не лише визначальним мотивом усіх його вчинків, а й жанротвірним чинником: втеча непокірного Жака Тібо з дому дає поштовх для розгортання «Родини Тібо» як епопеї, символізує початок руйнації світоустрою Тібо-Батька, Тібо-Патріарха, зарадити якій він не може попри всю респектабельність свого становища.

Завершальні томи «Родини Тібо» («Літо 1914» та «Епілог») характеризуються виходом за межі «сімейної хроніки». Під впливом реалій європейського життя 1930-х рр. рамки сімейної хроніки розсуваються, роман стає соціально-політичним і набуває, власне, тієї риси, яка дозволяє ідентифікувати його як роман-епопею. Письменник уводить своїх героїв у площину напруженого політичного життя літа 1914 р., робить їх учасниками епохальних історичних подій (Перша світова війна), унаслідок чого «сімейна хроніка» переростає, за влучним висловом Е. Гальперіної, у «*хроніку століття*» [1, с. 9]. У цих частинах «Родина Тібо» сягає справді епічного масштабу, коли політика й історія, владно заявляючи про себе в романі, не лише постають як яскраве тло, а й визначають долі героїв (загибель Жака, отруєння іпритом під час газової атаки і смерть Антуана), даючи всьому циклу широку соціально-історичну перспективу.

Основу епічності в романі «Родина Тібо» становлять також просторові переміщення героїв (насамперед Жака Тібо), які вважаються відмінною прикметою сімейного роману загалом, особливо ж – XX ст., оскільки стають засобом утвердження незалежності особи від родини, подолання усталеності родинного як «свого» світу й встановлення зв'язків із «чужим», зовнішнім світом. Водночас саме «мандри» героя, що як ефективний спосіб конструювання художнього простору яскраво виявилися вже в «Жані-Крістофі», стають засобом залучення сім'ї Тібо до широкого потоку Історії. У такий спосіб інерції замкненого родинного простору протиставляється динамічність, рухомість, безкінечна змінюваність зовнішнього світу, зумовлена безупинним ходом Часу.

Особливість використання в «Родині Тібо» ключових елементів жанрової матриці «сімейної хроніки» (на противагу, скажімо, «Жану-Крістофу») слід убачати також у темі поступового виродження сім'ї. У цьому сенсі показовою прикметою «Родини Тібо» є зображення фізичної смерті всіх представників роду. Його Патрі-

арх, старий Тібо, йде з життя ще в романі «Смерть батька», створеному в 20-х рр.; Жак гине в «Літі 1914 року»; Антуан в останньому романі, «Епілозі». При цьому, розвиваючи традиції Е. Золя в «Ругон-Маккарах», де логічне завершення «історії» родини Ругон-Маккарів збігалося в часі із завершенням важливого етапу в історії Франції, Мартен дю Ґар в останній частині своєї епопеї пише «епілог» не лише історії родини Тібо: у подіях 1914–1918 рр. письменник також побачив фінал цілої історичної епохи.

Водночас слід звернути увагу на таку особливість «Родини Тібо», як її виразна *зверненість до майбутнього*, яку на загал можна ідентифікувати як характерну прикмету романів-епопей XX ст. (і не лише французьких). Використання цього художньо-естетичного засобу дозволяє розширити часові рамки твору. Автор не ставить останньої крапки в оповіді, ніби поступаючись самому життю з усією широтою його можливостей і здатністю до вічного оновлення. Звідси й відкритий фінал багатьох романних циклів XX ст. Однак якщо, наприклад, у «Жані-Крістофі» проекція майбутнього реалізується шляхом використання біблійних образів (святий Христофор, що переносить дитину через бурхливий потік), то в «Родині Тібо» ця проекція розгортається через посередництво образу маленького Жан-Поля, сина Жака й онука Огюстена Тібо.

Образ Жан-Поля виникає наприкінці «Епілогу», у щоденнику помираючого Антуана, останні думки якого звернені саме до маленького сина Жака і Женні. У такий спосіб Мартен дю Ґар висловлює ідею про те, що бунтівна натура Жака не зникла безслідно: маленький Жан-Поль успадкував характер свого батька, його завзятість, волю, яскраво виражену індивідуальність, врешті, непослух, у якому оточуючі вбачають прояви бунтівного духу Жака. Повертаючись до цінностей родового світогляду, Антуан, умираючи, мріє про те, що сила й енергія роду Тібо виллються у Жан-Поля у справжню творчу силу, тоді як батько, Жак і він сам були лише його «провісниками». Ім'я Жан-Поля Антуан вписує до свого щоденника, вже увівши собі морфій. Жан-Поль, як слушно наголошувала Є. Гальперіна, – останнє слово «Епілогу», останнє слово величезного роману [1, с. 20]. Воно підкреслює логіку розвитку всього циклу «Родини Тібо», виражаючи ідею спадкоємності поколінь.

Таким чином, головний напрям переосмислення жанру «сімейна хроніка» в «Родині Тібо» Р. Мартен дю Ґара визначається використанням у творі характерних елементів жанрової матриці «сімейного роману» і створенням особливого різновиду «roman-fleuve», для якого властиве розгортання широкомасштабного полотна епохи через відтворення колізії життя представників кількох ґенерацій однієї сім'ї.

Подальший напрям досліджень обраної проблематики пролягає в руслі вивчення традицій Р. Мартен дю Ґара у французькому «сімейному романі» другої половини XX ст.

Бібліографічні посилання

1. *Гальперина Е.* Семья Тибо / Е. Гальперина; пер. с фр. М. Ваксмахера, Г. Худадовой, Н. Рыковой // Роже Мартен дю Гар. Семья Тибо.– М. : Правда, 1987. – Т. 1. – 640 с.

2. *Симонова Л. А.* Трилогия Э. Базена «Семья Резо» в контексте французского семейного романа : дис. … канд. филол. наук : спец. 10.01.03 / Л. А. Симонова. – М., 2005. – 268 с.

3. *Baty-Delalande H.* Canaliser le roman-fleuve : Les Thibault de Roger Martin du Gard / Hélène Baty-Delalande // Fabula. – 2007. – 30 oct.

4. Correspondance André Gide – Roger Martin du Gard, 1935-1951 / introduction par Jean Delay. – P. : Gallimard, 1968. – Vol 1. – 732 p.; vol. 2. – 571 p.

5. *Gard R. Martin du.* Correspondance generale / Roger Martin du Gard. – T. VI. 1933-1936. – Gallimard, 1990. – 760 p.

6. *Leblond A.* Poétique du roman-fleuve. De Jean-Christophe à Maumort : Thèse de doctorat : Littérature française : Paris 3 : 2010 [Електронний ресурс] / Aude Leblond ; sous la direction de Alain Schaffner. – Режим доступу: http://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00714.

Надійшла до редколегії 08.02.2013 р.

УДК 821.152.1-1.09»18/19»Б.ЄЙТС:7.04-025.44

І. А. Сенчук

Львівський національний університет імені Івана Франка

АНТИНОМІЇ ЯК СМИСЛОТВОРЧІ КОНЦЕПТИ ЛІРИКИ ВІЛЬЯМА Б. ЄЙТСА

Досліджено фігури зіставлення опозиційних понять та образів як характерну рису поетики Вільяма Б. Єйтса (1865–1939). Здійснений аналіз віршів зі збірки «Вежа» (1928) доводить, що в творчості Єйтса бінарним опозиціям належить центральне місце поряд з іншими засобами творення образності. Особливу роль відіграють антиномії, в основі яких протиставлення таких понять, як життя і смерть, гармонія і хаос, прекрасне і жахливе, вічне і тимчасове. Фундаментальне значення мають антиномії, що на рівні історико-літературного контексту реалізуються як опозиції митця й оточуючої дійсності, мистецтва й природи, традиції й сучасного письменства, а на рівні соціокультурного дискурсу – як опозиції Ірландії й Англії.

Ключові слова: антиномії, бінарні опозиції, амбівалентність, дуальність, В. Б. Єйтс.

Исследованы фигуры сопоставления оппозиционных понятий и образов как характерная черта поэтики Уильяма Б. Йейтса (1865–1939). Проведенный анализ стихотворений из сборника «Башня» (1928) доказывает, что в творчестве Йейтса бинарным оппозициям принадлежит центральное место наряду с другими средствами конструирования образности. Особое место занимают антиномии, в основе которых противопоставление таких понятий, как жизнь и смерть, гармония и хаос, прекрасное и ужасное, вечное и быстротечное. Фундаментальное значение имеют антиномии, которые на уровне историко-литературного контекста реализуются как оппозиция художника и окружающей действительности, искусства и природы, традиции и современной литературы, а на уровне социокультурного дискурса – как оппозиция Ирландии и Англии.

Ключевые слова: антиномии, бинарные оппозиции, амбивалентность, дуальность, У. Б. Йейтс.

The article studies the figures of juxtaposition of opposing concepts and images as a characteristic feature of the poetics of William B. Yeats (1865–1939). The analysis of the poems from his collection «The Tower» (1928) proves that, alongside other means of imagery creating, binary oppositions play the main role in Yeats's oeuvre. Of primary importance are the antinomies which are based on such contrasting concepts as life and death, harmony and chaos, beauty and deformity, eternity and temporality. Of great significance are antinomies which on the level of historical and literary context are realized as the oppositions of artist and reality, art and nature, tradition and modern writing, while on the level of socio-cultural discourse – as the oppositions of Ireland and England.

Key words: antinomies, binary oppositions, ambivalence, duality, W.B. Yeats.

Важливу роль у житті людини відіграє її свідоме і несвідоме ставлення до протилежностей – як фундаментально-філософських (добро/зло, матерія/дух, Бог/диявол, інь/янь, світло/темрява, космос/хаос, рух/спокій, життя/смерть, ілюзія/реальність тощо), так і повсякденно-людських (кохання/ненависть, дружба/ворожнеча, свій/чужий, мрія/обов'язок тощо). Укорінена в особливостях людської психіки, категорія дуальності буття притаманна і сучасній філософії, і найдавнішим філософським вченням (ще грецькі філософи Емпедокл, Піфагор, Геракліт описували світ крізь низку антиномій), і міфопоетичній свідомості. «Міфологічна логіка широко оперує бінарними опозиціями чуттєвих якостей, долаючи в такий спосіб», за словами Є. Мелетинського, «неперервність сприйняття оточуючого світу шляхом виокремлення дискретних «кадрів» із протилежними знаками, <…> що служать різними способами вираження фундаментальних антиномій на зразок життя/смерть» [3, с. 168].

© І. А. Сенчук, 2013